

Det bedre argument

Festskrift til Ole Togeby 7. marts 2007

Udgivet af Henrik Jørgensen og Peter Widell

Wessel og Huitfeldt
Århus 2007

Det bedre argument

redigeret af Henrik Jørgensen og Peter Widell

© forfatterne 2007

Bogen udkommer med støtte fra Aarhus Universitets Forskningsfond

Alle rettigheder forbeholdes.

Skrift: palatino linotype

Sats: forfatterne og redaktionen

Onslag: Lene Elmoose Andersen

Trykt af Fællestrykkeriet for Sundhedsvidenskab og Humaniora

ISBN 978-87- 984271-6-2

Forlaget Wessel og Huitfeldt

Nordisk Institut

Jens Chr. Schous Vej 7

8000 Århus C

Idiomerne glimrer ved deres fravær Om dansk-islandsk idiomatik

Auður Hauksdóttir

I denne artikel sættes der fokus på dansk-islandsk idiomatik og betydningen af dette sprogpars grad af idiomfællesskab (Farø 2000a) for islændingenens indlæring og beherskelse af dansk. Indledningsvis gøres der kort rede for kommunikativ kompetence som mål for danskundervisningen i Island. Begrebet 'leksikalsk kompetence' præciseres, og der gøres rede for nye landvindinger i forbindelse med udforskning af ordforråd og ordforrådsindlæring. Herefter afgrænses idiombegrebet, og idiomfællesskabet diskuteres. Med udgangspunkt i konkrete eksempler diskuteres forskellige grader af ækvivalens mellem idiommer på de to sprog. Afslutningsvis drøftes det, hvilken betydning de skildrede forhold har for indlæringen af dansk, og det diskuteres, hvordan sprogteknologiske og leksikografiske værktøjer kan bidrage til at lette islændingenens indlæring og brug af idiommer.

At kunne begå sig på dansk

Der er lang tradition for at undervise i dansk som fremmedsprog i den islandske skole, og det er sikkert det eneste sted uden for rigsfællesskabet, hvor dansk er et obligatorisk fag i såvel den skolepligtige uddannelse (grundskolen) som inden for ungdomsuddannelserne. Ifølge læseplanerne skal kundskaber i dansk (eller i visse tilfælde i norsk eller svensk) fungere som islændingenens nøgle til det nordiske sprogsamfund. I overensstemmelse hermed er det overordnede mål med danskundervisningen, at eleverne opnår en alsidig 'kommunikativ kompetence' på dansk. Dette indebærer, at de skal opnå sproglige kundskaber, der sætter dem i stand til at bruge målsproget til kommunikation med danskerne og de øvrige skandinaver. Begrebet 'kommunikativ kompetence' omfatter flere kompetencer, der bl.a. angår sprogets form- og brugsregler. Ifølge Karen Lund omfatter kommunikativ kompetence følgende sproglige komponenter: lingvistisk kompetence, samtale- og tekstkompetence, pragmatisk kompetence, herunder indsigt i sociokulturelle forhold, samt beherskelsen af 'de fire færdigheder': dels de receptive færdigheder; at lytte og læse, dels de produktive færdigheder, at tale og skrive (Lund 1999: 13-39). Ud over de nævnte sproglige kompetencer indgår strategisk kompetence samt metaviden om sprog og sprogbrug i det kommunikative kompetencebegreb. En lignende afgrænsning findes hos Richards og Rodgers 2001 (s. 159-161) og Auður Hauksdóttir 2001 (s. 69-77). I forskningen hersker der enighed om, at 'lingvistisk kompetence' indgår som en uundværlig komponent i det kommunikative kompetencebegreb. En del af den lingvistiske kompetence er 'leksikalsk kompetence'. Inden for lingvistikken og fremmedsprogspædagogikken har der været voksende interesse for ordforrådet og ordforrådsindlæringen, samt for ordforrådets betydning for beherskelsen af fremmedsprog, jf. de mange publikationer, der er udkommet inden for dette felt i de

senere år (fx Hatch og Brown 1995, Meara 1996, Coady og Huckin 1997, Nattinger/DeCarrico 1997, Carter 1998 og Nation 2001). Ifølge Birgit Henriksen må den forøgede interesse for ordforrådet bl.a. ses i lyset af, at grundforskningen har bidraget til større viden inden for disse områder, og dermed er der dannet et sikrere grundlag at bygge på i forbindelse med denne del af det sproglige og det sprogpædagogiske arbejde (Henriksen 1999: 71). Interessen for ordforrådet må også ses i sammenhæng med en højere vægtning af kulturaspektet i fremmedsprogsundervisningen. Birgit Henriksen fremhæver, at det netop er ordbetydningen, der udgør bindeledet mellem den sproglige og kulturelle side af sprogfagene (Henriksen 1999: 71). Når det gælder forholdet mellem sprog og kultur, er forskellige typer af fraser (det som Ken Farø (2000a: 19) vælger at kalde 'frasemer'), fx ordsprog, idiomer og pragmatiske formler, af interesse. Den forøgede interesse for ordforrådet, herunder fraseologien, kan også forklares med de innovationer, som informationsteknologien har gjort mulige. I den forbindelse kan nævnes dens betydning for indsamling, behandling og udforskning af sproglige data. Ved hjælp af korpuslingvistikken og sprogteknologien er det fx lykkedes at opbygge omfattende autentiske synkrone sproglige korpora, der gør det muligt at undersøge brug af ordforrådet i kontekst (fx Nattinger/DeCarrico 1997: 20-22). Det gælder såvel enkeltord som forskellige typer af fraser såsom idiomer, kollokationer og præpositionsforbindelser. Her bør det nævnes, at i mange korpora er det skrevne sprog i højere grad repræsenteret end det mundtlige, hvilket selvfølgelig sætter nogle begrænsninger mht. ordforrådsforskningen. De eksisterende korpora gør det fx muligt at udforske forekomsten (bl.a. mht. hyppighed) af semantisk beslægtede emneord i tekster, der angår forskellige temaer eller domæner, samt hvordan enkelte ord indgår i forskellige kontekster. Således kan man fx systematisk undersøge, om enkelte ord typisk anvendes alene, eller om de hyppigt forekommer i kombination med andre udtryk i større helheder som mere eller mindre faste fraser. Inden for fremmedsprogsundervisningen er indlæringen af såvel enkeltordene som fraserne vigtige for beherskelsen af leksikalsk kompetence. Lad os nu se nærmere på, hvad der forstås ved leksikalsk kompetence.

Leksikalsk kompetence

Leksikalsk kompetence er defineret sådan, at begrebet både omfatter receptiv og produktiv beherskelse af forskellige typer af leksemer, dvs. enkeltord, herunder komposita, samt forskellige typer af leksikaliserede fraser (Nattinger/DeCarrico 1992 og Henriksen 1999). I forbindelse med leksikaliserede flerordsforbindelser skelner Farø mellem 'manifeste frasemer' og 'fraseskabeloner'. Til de manifeste frasemer hører helt faste eller forholdsvis faste flerordsforbindelser såsom kollokationer, idiomer, pragmatiske formler og talrige præpositionsforbindelser. Fraseskabeloner er derimod leksikaliserede flerordsforbindelser, hvor der mindst er tale om to syntaktisk-semantiske tompladser samt ét eller flere manifeste indholdsord (Farø 2005: 52). Som eksempler på fraseskabeloner kan nævnes flerordsforbindelserne *én gang ... altid ...* (*én gang spejder, altid spejder*), *... efter ...* (*år efter år, dag efter dag*), *jo ... desto ...* (*jo flere desto bedre*). Leksikalsk kompetence angår mange former for viden og færdigheder.

Således er det ikke kun vigtigt at være i stand til at afkode og bruge mange ord (kvantitet). Det er også afgørende at vide meget om både enkeltord og flerordsforbindelser (kvalitet) og at være i stand til at vurdere, hvordan leksemer og fraser bruges i kommunikationen (kontrol). Her bør det understreges, at der er himmelvid forskel på at beherske ordforrådet receptivt, dvs. at forstå det, der bliver sagt eller skrevet, og selv at kunne bruge ordforrådet produktivt i tale og skrift. I forbindelse med de produktive færdigheder er det fx vigtigt at kunne afgøre, i hvilke sproglige sammenhænge ordet kan indgå, hvilket stillag det hører hjemme i, om det er forbundet med konnotationer, og om ordet indgår i et frasem (Henriksen 1999: 78 og 83). Adækvat anvendelse af fraser, fx i form af forskellige pragmatiske formler, forudsætter desuden beherskelse af andre kompetencer såsom pragmatisk kompetence og samtale- og tekstkompetence.

Når det gælder indlæring af ordforrådet på et fremmedsprog har forholdet mellem modersmålet og fremmedsproget stor relevans. I forbindelse med dansk og islandsk spiller det fx en stor rolle, at der er tale om beslægtede sprog. Desuden har Islands og Danmarks lange fælles historie og det tætte forhold på det samfundsmæssige og kulturelle område haft stor betydning for udviklingen af ordforrådet. På grund af dette får islændingene meget forærende mht. indlæring af ordforrådet på dansk. En del af ordforrådet er historisk fælles og mange ords grundbetydning den samme. Mange udtryk ligner derfor hinanden på de to sprog. Det gælder fx mange af de gamle nordiske arveord, der udgør grundstammen i ordforrådet (Karker 1983: 4). Eksempelvis kan nævnes etymologisk beslægtede ord, der har med almene menneskelige forhold at gøre fx universet (*jörð* – *jord*, *himinn* – *himmel*, *stjarna* – *stjerne*, *dagur* – *dag*, *sól* – *sol*, *máni* – *måne*, *ljós* – *lys*, *myrkur* – *mørke*), kroppen, herunder både legemsdele og organer (*höfuð* – *hoved*, *hönd* – *hånd*, *finger* – *finger*, *fótur* – *fod*, *tá* – *tå*, *auga* – *øje*, *eyra* – *øre*, *hjarta* – *hjerter*, *lunga* – *lunge*, *nýra* – *nyre*) samt udtryk, der bruges om naturen (*land* – *land*, *haf* – *hav*, *strönd* – *strand*, *vatn* – *vand*, *fjall* – *fjeld*, *heiði* – *hede*, *skógur* – *skov*, *gras* – *græs*, *steinn* – *sten*). I forbindelse med det ordforråd, der knyttes til erhverv, der har en lang historie i begge lande, er ligheden mellem sprogene ikke til at tage fejl af. Eksempelvis kan nævnes fiskeri (*sjómaður* – *sømand*, *höfn* – *havn*, *bátur* – *båd*, *stafn* – *stavn/stævn*, *róa* – *ro*, *fiskur* – *fisk*, *fiska* – *fiske*) og visse sider af landbruget (*bóndi* – *bonde*, *engi* – *eng*, *akur* – *ager*, *hey* – *hø*, *hrífa* – *rive*, *ljár* – *le*, *slá* – *slå*). Det samme gælder ord for dyr (*hestur* – *hest*, *kýr* – *ko*, *köttur* – *kat*, *hundur* – *hund*, *geit* – *ged*, *héri* – *hare*, *þorskur* – *torsk*, *hvalur* – *hval*) samt udtryk der betegner menneskelige følelser (fx *hatur* – *had*, *kærleikur* – *kærlighed*, *reiði* – *vrede*, *gleði* – *glæde*, *sorg* – *sorg*) eller udtryk der angår vilkår for menneskets grundlæggende eksistens (*líf* – *liv*, *daði* – *død*, *deyja* – *dø*, *draumur* – *drøm*, *dreyma* – *drømme*, *svefn* – *søvn*, *vakna* – *vågne*, *hlátur* – *latter*, *andadráttur* – *åndedræt*).

Mig bekendt findes der ikke aktuelle kontrastive undersøgelser, der kan give kvantitative oplysninger om ligheder og forskelle mht. ordforrådet i islandsk og dansk, det være sig enkeltord eller fraser. Det skal også nævnes, at i eksemplerne her ovenfor er der tale om udtryk, der selektivt er blevet valgt for at fremhæve ligheder-

ne mht. ordforrådet. De fleste, hvis ikke alle ordene, er fællesnordiske og har eksisteret længe i sprogene. Men hvordan forholder det sig med det nyere ordforråd? Meget tyder på, at ordforrådet i de to sprog har udviklet sig forskelligt, og at der i det nyere ordforråd ikke i samme grad er tale om ligheder som før. Her er der selvfølgelig tale om komplicerede forhold, hvor mange faktorer spiller ind, såsom sproglige traditioner og forskellige holdninger til sprog. Mht. låneord har islændingene længe ført en mere puristisk sprogrøgt end danskerne, hvilket bl.a. har vist sig i bestræbelser på at tilpasse nye ord til det eksisterende ordforråd i stedet for at optage låneordene mere eller mindre umiddelbart, som det ofte har været tilfældet i dansk. Som eksempler på låneord i dansk og nydannelser i islandsk kan nævnes *kritik – gagnýni, analyse – greining, analysere – greina, politi – lögregla, centrum – miðbær, kvikmynd – film, garage – bílskúr, ambulance – sjúkrabíll, hospital – sjúkrahús, maskine – vél, helikopter – þyrlla, telefon – sími, radio – útvarp, computer – tölva, input – ílag, software – hugbúnaður*. Låneordene i dansk er ikke gennemsigtige (transparente) for islændingene på samme måde som de fælles nordiske arveord.

Til trods for, at de to sprog i flere henseender har udviklet sig forskelligt, viser erfaringen ikke desto mindre, at der ofte er tale om påfaldende ligheder mellem ordforrådene på de to sprog. Det gælder både enkeltord og fraser. Ligheden letter i høj grad tilegnelsen af ordforrådet. Det gælder især den receptive forståelse og læseforståelsen i særdeleshed, idet læsefærdigheden har en særstilling som den absolut letteste tilgang til dansk. Lytteforståelsen er af flere grunde sværere, ikke mindst pga. den forholdsvis store forskel, der er på skrift og tale. Når det gælder produktiv brug af dansk, kan der være tale om mange fælder, idet såvel lighederne som forskellene kan forføre til fejltolkninger. I visse sammenhænge kan lighederne føre til overgeneraliseringer. Det gælder fx, når man antager, at der findes ækvivalente ord eller ordforbindelser på begge sprog, hvor det ikke er tilfældet. En effektiv strategi hos en sprogbruger er at anvende det islandske ordforråd som et link til dansk. Nogle gange justeres udtalen af islandske ord, så de kommer til at ligne danske gloser, og i andre tilfælde oversættes islandske ord direkte til dansk. Ved at anvende denne strategi får man ofte succes, men der er også fare for fejlagtige overgeneraliseringer. I de tilfælde dannes der "ord" på baggrund af islandsk, som ikke findes på dansk. Som eksempler på ikke ualmindelige kreative orddannelser af denne art kan nævnes *ledenlig* for *kedelig* på baggrund af *leiðinlegur*, *nødekød* i stedet for *oksekød* på baggrund af *nautakjöt*, *skyfald* i stedet for *skybrud* af *skýfall*, *mellemføre* i stedet for *overføre* på baggrund af *millifæra* og *hjerтеаффald* for *hjerтеаanfald* på baggrund af *hjartaáfall*.

Ofte kan man konstatere en påfaldende lighed på overfladen mellem visse udtryk på de to sprog, men ikke desto mindre kan deres betydning være forskellig. Som eksempler på 'lumske ligheder' ('falske venner') af denne art kan nævnes ordparrene *merkilegur – mærkelig, öl – öl, útskrifa – udskrive, Indland – indland, herbergi – herberg, rúm – rum, sæng – seng og dýna – dyne*. På islandsk betyder udtrykket *merkilegur* at være 'bemærkelsesværdig', dvs. tilsvarende betydningen i ældre dansk, *öl* betyder 'sodavand', udtrykket *útskrifa* betyder 'dimittere', og *Indland*

svarer til 'Indien' på dansk. *Herbergi* betyder 'værelse' eller 'rum', og ordet *rúm* betyder det samme som udtrykket *seng* på dansk. *Sæng* betyder 'dyne', og for at fuldende forvirringen betyder det islandske ord *dýna* det samme som ordet *madras* på dansk.

Ofte forventer man, at de enkeltord, som flerordsforbindelser består af, kan oversættes direkte fra det ene sprog til det andet fx *gøre en myg til en kamel* — fra *gera úlfalda úr mýflugu* og *glædeligt nytår* på baggrund af *gleðilegt nýtt ár* (i stedet for *godt nytår*).

Nogle gange findes der fuldstændig parallelle og ækvivalente flerordsforbindelser på de to sprog, og i andre tilfælde findes der ingen paralleller, eller der er tale om større eller mindre forskelle. Blandt fraserne kan indlæringen og brugen af præpositionsforbindelserne og de pragmatiske formler være problematiske. En særstilling har dog idiomerne som den type fraser, der anses for at være sværest at mestre for ikke-modermålstalende. Dette kan bl.a. forklares ved den overførte betydning og den uforudsigelighed, der er kendetegnende for idiomerne. Problemer i forbindelse med idiomerne gælder ikke kun islændingenes indlæring og brug af dansk som fremmedsprog, idet denne type af fraser anses for at være særdeles problematisk inden for fremmedsprogsundervisningen generelt (se fx Hatch og Brown 1995: 202-204). At mestre idiomerne er af stor betydning for den leksikalske kompetence. I det følgende sættes der fokus på idiomerne og på dansk-islandsk idiomatik.

Idiomer

Lars Brink bruger begrebet 'idiom' bredt om fraser med uforudsigelig betydning eller syntaks (Brink 2006: 5). I praksis er det især semantiske kriterier, der ligger til grund for distinktionen mellem idiommer og andre typer af fraser. Ifølge Brink kan idiomerne både være 'metaforiske og non-metaforiske'. De metaforiske idiommer har overført betydning og rummer en implicit sammenligning, hvorimod de non-metaforiske idiomers betydning af andre grunde er uforudsigelig og afviger fra den 'pålydende betydning' (Brink 2006: 8-10). Til forskel fra de metaforiske idiomers implicite sammenligning er der ellers ved sammenligninger tale om en eksplicit sammenligning. I denne artikel sættes der fokus på idiommer i snæver forstand, dvs. de 'ikonografiske' (potentielt billedskabende) idiommer (se Farø 2000a: 26-27 og 2004b: 210). Ikonografi er et centralt træk ved idiommer i snæver forstand og afgørende for forståelsen af idiomets overfladesemantik. Begrebet 'idiomer' bliver i det følgende brugt om idiommer i snæver forstand.

Traditionelt defineres idiommer i bred forstand som en forbindelse af to eller flere ord, hvis betydning ikke kan udlæses af (ikke er lig med summen af) de enkelte udtryks betydning. Dvs. deres betydning fremgår ikke regelret af de generelle semantiske og syntaktiske regler. Idiomer er 'leksikaliserede' udtryk (det, som Brink foretrækker at kalde 'etablerede udtryk' (Brink 2006: 4)). De er i deres lemmaform oftest ufuldstændige sætninger, sætningsled og leddele, og de reproduceres i en konkret distribution (Farø 2000a: 25). Hvad dette angår, adskiller idiomerne sig oftest fra

ordsprog og andre sentenser, som udgør hele ytringer. Ifølge Farø kan forskellen mellem idiomer og ordsprog ikke udelukkende afgøres syntaktisk. Således indeholder ordsprog et generaliserende udsagn, hvilket typisk ikke er tilfældet med idiomerne (Farø 2003b: 41 og 2004b: 214). Et andet træk ved idiomerne er, at de er 'polyleksikalske'. Da der er tale om en samlet betydning, har idiomerne karakter af et *leksem*, der består af mindst to ord, der i andre sammenhænge optræder som hver sit leksem. Ifølge Svensén opfattes idiomet som regel som en selvstændig leksikalsk enhed og ikke som udtryk for en syntagmatisk egenskab hos nogen af de ord, der indgår i idiomet (Svensén 2004: 239). M.a.o. refererer idiometets komponenter til noget andet, end hvad der normalt er tilfældet i fri distribution. Et karakteristisk træk ved idiomerne i *snæver* forstand er 'ikonografi', dvs. idiomet *kan* hos de fleste modtagere fremkalder et "mentalt billede" (Farø 2004c: 54). Idiomer udviser 'semantisk transformation', idet ikonografien kan betegnes som idiomet's 'overfladesemantik', mens dybdesemantikken er lig med dets leksikaliserede semantik. Dette muliggør dual afkodning, nemlig dels en bogstavelig, dels en idiomatisk (Farø 2000a: 26 og 2004c: 53). Eksempelvis kan nævnes syntagmerne *ngt. ligger i ruiner, være i havn* og *have begge ben på jorden*, som bruges både som regulære kollokationer (bogstavelig eller pålydende betydning) og som idiomer (overført betydning). Det samme gælder de såkaldte 'somatismer' fx *krumme tæer, træde ngn. over tærne* og *rynke på næsen (ad ngn./ngt)* (Farø 2000b: 175).

På dansk og islandsk findes der mange eksempler på idiomer i nutidssproget, som oprindeligt var fraser med bogstavelig betydning. Da de traditionelle arbejdsforhold og livsmønstre ikke mere eksisterer, findes de nu næsten kun som idiomer. Eksempelvis kan nævnes *gå bersærk/bersærker gang — ganga (fara) bersærksgang*; *have mange jern i ilden — hafa mörg járn í eldinum, hverken have noget at bide eller brænde — hafa nóg/lítið að bíta og brenna* og *spænde buen for højt — spennu bogann of hátt*. Svensén påpeger, at idiomer kan være metaforiske i forskellig grad jf. følgende citat:

Man talar ibland om "helidiom", dvs. uttryck där ingen av komponenterna används i icke-idiomatisk betydelse (t.ex. kasta ut barnet med badvattnet 'förlora något som är bra samtidigt som man gör sig av med något som är dåligt', och "halvidiom", vilkas betydelse delvis kan utrönas utifrån delarnas betydelser genom att någon komponent (i mer eller mindre hög grad) behåller sin normala betydelse (Svensén 2004: 242).

Som eksempler på "halvidiom", hvor betydningen delvis fremgår af de enkelte deles betydning, kan nævnes *love ngn. guld og grønne skove* og *ngt. koster en bondegård*.

Inden for den kognitive semantik har man sat fokus på begrebsmetaforer. Udforskningen af dette område viser, at

de ord og udtryk man finder med overført betydning, hænger ofte sammen i større strukturer der kan beskrives ved at pege på at ord og udtryk fra et konkret kildeområde bruges til at forstå et mere abstrakt målområde (Ruus 2004: 127).

Ifølge Lakoff og Johnson (2002: 15) er metaforens vigtigste egenskab, at den lader modtageren forstå og opleve én slags ting ved hjælp af en anden. Metaforer præger det menneskelige begrebssystem afgørende. Som eksempler på generelle begrebsmetaforer kan nævnes *diskussion er krig*, *tid er penge* og *kærligheden er rejse* (Lakoff og Johnson 2002: 14-18 og 57), samt metaforen *at forstå er at se* (Ruus 2004: 131). Adskillige idiomer kan ses i sammenhæng med sådanne begrebsmetaforer, og i mange tilfælde er der tale om sammenfald mellem metaforiske og ikonografiske idiomer. Eksempelvis kan nævnes idiomene *fyre løs*, *kaste lys over ngt.* og *der går et lys op for ngn.*

Ifølge Farø er idiomer 'referenssvage' i modsætning til fx 'fraseotermer', dvs. flerordsforbindelser med en fagligt fastlagt betydning, fx *tålt opphold*, *det gyldne snit* og 'fraseonymer', dvs. flerordsproprier som *Røde Kors*, *De Forenede Nationer* og *Kim Larsen*. Dvs. idiomer henviser typisk ikke til konkrete fænomener, institutioner, personer og lignende, der ligger uden for sproget (Farø 2000a: 26-27). Ofte understreges det, at idiomene er faste ordforbindelser, hvis form er helt stivnet. Der kan dog være tale om visse variationsmuligheder (Toftgård Andersen 1998: 13). Korpusstudier har vist, at der findes idiomer med en vis variation mht. form. Det kan dels dreje sig om grammatisk variation, dels leksikalsk variation. Som eksempler på grammatisk variation kan nævnes *fålgive ngn. kniven*, *havelfå røde ører*. Leksikalsk variation kan vise sig i variation mht. synonymer eller tæt beslægtede udtryk fx *jokke/træde i spinaten* og *lede/søge med lys og lygte (efter ngn./ngt.)*. Idiomer kan også varieres ved at ord tilføjes eller fjernes. Farø argumenterer for, at variation er en leksikalsk egenskab, der er bygget ind i en del idiomer. Som et eksempel herpå nævner han idiomet *ngt. vokser ikke på træerne* som har varianten *ngt. hænger ikke på træerne*. Farø argumenterer endvidere for, at idiomene er under konstant pres. Dels pga. 'modifikation', dvs. sprogbrugernes bevidste, kreative ændringer gennem idiombrugen. Dels pga. ubevidst sammenblanding af flere forskellige idiomer eller forkert analyse af deres betydning (Farø 2000a: 60). I den forbindelse kan nævnes ændringer i betydningen af idiomet *at gøre ngn. en bjørnetjeneste* (Farø 2003a).

Kontrastiv idiomatik

Det er ofte blevet hævdet, at idiomene er sprogspecifikke, dvs. at der er tale om udtryk, der er særegne for et sprog (Farø 2000a: 6 og Toftgaard Andersen 1998: 330), og som i høj grad afspejler og knyttes til det samfund, herunder erhvervsliv og natur, som de er opstået i. Farø argumenterer for, at opfattelser af idiomatikken som eksklusivt fænomen hviler på et temmelig spinkelt grundlag, da der ikke findes omfattende empiriske undersøgelser, som udforsker idiomer kontrastivt (Farø 2000a: 7). Ved empiriske stikprøver fra henholdsvis islandsk og dansk kan man hurtigt konstatere, at mange af idiomene er sprogspecifikke og angår de lokale forhold i nutid og fortid. Således kan man fx finde mange idiomer på islandsk, som har med landbrug, fiskeri og søfart at gøre, og andre, der knytter sig til landets natur, fx fjelde, hav og elve, samt menneskets erfaringer i forbindelse med naturen. På dansk findes der ligeledes mange idiomer, der tilsvarende knyttes til lokale erhvervs- og

naturforhold. Eksempelvis kan nævnes landbrugs- og søfartsudtryk, hvoraf mange har med sejlskibe at gøre, og udtryk, der relateres til trafikken over land, fx med tog. Mange ældre idiomer har med arbejdsforhold og erhverv at gøre, som ikke mere eksisterer, og som mange sprogbrugere ikke er fortrolige med. Dette betyder som før nævnt, at det kan være svært for moderne sprogbrugere at forstå og se det billede for sig, der ligger til grund for idiomets betydning (Røder 1998: 9-10). Nye erhverv og ændrede samfundsforhold samt modifikation lægger op til kreativitet i dannelsen af idiomer. Nogle idiomer er gruppespecifikke, dvs. de er almindelige blandt visse samfundsgrupper, fx blandt unge, politikere og mediefolk. Nogle af disse idiomer er sprogspecifikke, mens andre lader til at få en vis udbredelse på tværs af landegrænser, ikke mindst oversættelseslån, der er kommet ind i såvel islandsk som dansk fra engelsk. Eksempelvis kan nævnes udtryk, der er forbundet med moderne fænomener, fx trafik, fjernsyn, økonomi og computere.

Forskningen viser, at idiomerne ikke er så sprogspecifikke, som man før havde forestillinger om (Farø 2000a og Toftgaard Andersen 1998: 330), og at der til en vis grad er tale om idiomfællesskab mellem forskellige sprog. Antagelig er dette dog især tilfældet, når det drejer sig om nært beslægtede sprog, hvor de samfundsmæssige og kulturelle forhold i landene ligner hinanden meget. I den vestlige verden er der fx mange eksempler på, at de samme værdier og holdninger er dybt forankrede i kulturen, hvilket bl.a. fremgår af de mange fælles begrebsmetaforer, der findes på tværs af sprogområder. Samtidig er der selvfølgelig også tale om lokale kulturforskelle, som sætter sig spor i sproget og sprogbrugen (Lakoff og Johnson 2002: 32-35). Mange idiomer, der findes i vores del af verden, har deres rod i fortidens kulturunivers fx litteraturen, hvilket i høj grad præger de vestlige landes måde at tænke på. Dette fremgår af de mange idiomer, der kan føres tilbage til Bibelen (Toftgaard Andersen 1998: 380) og andre fælleseuropæiske eller internationale kilder. Etymologisk har mange idiomer deres rod i bevingede ord og ordsprog samt andre udsagn, der angår leveregler og livsvisdom. Ifølge Farø (2004c: 55) er det ikke usandsynligt, at et vist antal idiomer stammer fra et germansk fællesinventar af idiomer. I Norden og i Island i særdeleshed har mange idiomer deres rod i sagalitteraturen. På grund af den langvarige historiske forbindelse mellem Danmark og Island kan man forvente, at disse forhold har haft relevans for ordforrådets udvikling.

Indtil nu har man ikke systematisk udforsket idiominventaret i dansk og islandsk. Det er dog indlysende, at en omfattende viden om dette område ville være til stor gavn for islændingenenes indlæring og brug af dansk i øvrigt såvel i professionelle sammenhænge som i personlig kommunikation. På samme måde ville forskningsbaseret viden om idiomfællesskabet mellem de to sprog være til gavn for danskere, der ønsker at lære islandsk, eller som af andre grunde har brug for at kunne kommunikere på dette sprog. Men hvad forstår man ved fællesidiomatik mellem to eller flere sprog? Kan idiomer på forskellige sprog sammenlignes, og i givet fald hvordan?

Når det gælder kontrastiv undersøgelse af idiomer, er det afgørende at gøre sig klart, hvad man forstår ved ækvivalens. I det følgende diskuteres ækvivalensbegrebet.

Ækvivalens, konvergens og idiomfællesskab

En klar afgrænsning af ækvivalensbegrebet er forudsætningen for, at idiomer kan sammenlignes interlingvalt. Idiomer kan analyseres ud fra såvel indhold som udtryk, og derfor må begge aspekter medtænkes. Farø opererer efter Hessky (1997) med begrebet funktionel ækvivalens (= oversættelsesækvivalens), som indebærer følgende ækvivalensaspekter: semantik, kontekst, stilistik, syntaks, diakroni, dvs. om idiomet er produktivt i nutidssproget og diatopi, dvs. om det tilhører standardsproget eller er regionalt eller dialektalt (Farø 2000a: 44). Der kan være tale om udtryksmæssig (formel) parallelitet mellem idiompar på to sprog, det, som man i leksikologien kalder 'konvergens'. Ofte viser korpusundersøgelser, at selvom idiompar på to sprog konvergerer formelt (har parallel udtryksside) og endda bliver beskrevet som ækvivalente i ordbøger, kan der ikke desto mindre være tale om 'pseudo-ækvivalenter' (Farø 2004c: 52). I Farø (2000a: 43) gøres der rede for 14 ækvivalensaspekter, som ifølge Scholze-Stubenrecht (1995) har betydning for ækvivalensbegrebet: 1) semantisk, 2) stilistisk, 3) pragmatisk, 4) terminologisk, 5) diakron, 6) kontekstuel, 7) syntaktisk-grammatisk, 8) metaforisk, 9) etymologisk, 10) orddannelsesmæssig, 11) hyppighedsmæssig (= frekventuel) 12) lydlig-rytmisk, 13) diatopisk og 14) ordforrådsmæssig (= leksikalsk) ækvivalens.

Farøs kontrastive undersøgelse af idiomfællesskabet mellem dansk og tysk viser, at en del af idiominventaret kan være fælles for to eller flere sprog. Undersøgelsen viser, at knap 20% af det dansk-tyske idiominventar kan betegnes som fællesidiomatik i snæver forstand, idet idiomparrene i denne kategori ækvivalerer indholdsmæssigt og funktionelt, og samtidig konvergerer på udtrykssiden. Hvis man udvider begrebet fællesidiomatik til også at omfatte idiompar med leksikalske divergenser, men som ækvivalerer semantisk og har visse ikonografiske paralleller, så viser undersøgelsen en væsentlig større grad af idiomfællesskab, nemlig 50% (Farø 2000a: 95). I sin BA-opgave sammenlignede Björg Ólínudóttir 1000 danske somatoidiomer med islandske kropsrelaterede idiomer. Hendes undersøgelse viser, at knap 14% af dem er helt ækvivalente indholdsmæssigt og samtidig konvergerer på udtrykssiden. De, der er helt eller delvis analoge på de to sprog, udgør omkring 29% af de danske somatoidiomer (Björg Ólínudóttir 2005).

Islandske og danske idiomer i et kontrastivt perspektiv

På nær Björg Ólínudóttirs BA-opgave er idiomfællesskabet mellem islandsk og dansk mig bekendt ikke blevet udforsket systematisk, og derfor foreligger der ikke forskningsbaserede oplysninger herom. Oplysninger om dansk-islandsk idiomatik fremgår dog direkte og indirekte af anden forskning. I den sammenhæng kan fx Sigfús Blöndals udførlige islandsk-danske ordbog nævnes (Blöndal 1920-1924). I de seneste årtier har forskerne Jón G. Friðjónsson og Jón Hilmar Jónsson lavet omfattende un-

dersøgelser af fraser i islandsk, jf. deres nyeste nøgleværker herom, nemlig *Mergur málsins. Íslensk orðatiltæki. Uppruni saga og notkun* (Jón G. Friðjónsson 2006) og *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun* (Jón Hilmar Jónsson 2005). Disse ordbogsværker er af helt afgørende betydning for forskning i dansk-islandsk idiomatik.

I de allerseneste år har jeg i min forskning sat fokus på dansk-islandsk idiomatik. Min hensigt er dels at undersøge idiomfællesskabet mellem dette sprogpar dels at udarbejde en elektronisk ordbog over dansk-islandske idiommer. Da motivationen for projektet gælder islændingenenes indlæring og brug af dansk, valgte jeg at tage udgangspunkt i idiominventaret på målsproget. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab har givet mig tilladelse til at anvende fraserne i Den Danske Ordbog (DDO) (Hjorth og Kristensen 2003-05) til projektet. Som bekendt er DDO baseret på et korpus over dansk nutidssprog (se nærmere www.dsl.dk). Foruden disse data har Pia Jarvad givet mig tilladelse til at anvende supplerende idiomdata fra sin forskning i ordforrådet i dansk nutidssprog. Desuden valgte jeg at sammenligne idiominventaret i DDO med to forholdsvis nye danske ordbøger, nemlig Toftgaard Andersens (1998) *Talemåder i dansk. Ordbog over idiommer* og Røders (1998) *Danske talemåder*. De idiommer, som fandtes i disse to værker og som ikke var med i "mine" data, blev taget med. På den måde ville jeg sikre, at de mest almindelige idiommer i dansk nutidssprog er med i projektet.

Det arbejde, der allerede har fundet sted i forbindelse med mit projekt, viser, at kontrastive undersøgelser af idiommer er et yderst kompliceret felt. Selv om der endnu ikke foreligger resultater om de kvantitative forhold, kan det konstateres, at der findes både påfaldende ligheder mellem idiominventaret på de to sprog og en bred vifte af diverse typer af forskelle mht. form, indhold og brug. Desuden viser forskningen adskillige eksempler på, at der ikke findes ækvivalens i idiompar på de to sprog. I det følgende vil jeg perspektivere de nævnte ligheder og forskelle vha. nogle konkrete eksempler fra kildematerialet. Det skal understreges, at på nuværende tidspunkt er den egentlige systematiske sammenligning i startfasen og derfor skal eksemplerne ikke antyde nogen form for kvantitative oplysninger. Den videre forskning vil kræve en udførlig undersøgelse af bl.a. idiomparrenes semantik, form og ikonografi. Da idiommerne ofte har en markant stilistisk effekt, og da meget tyder på, at deres brug er tekstafhængig, er det også nødvendigt at undersøge deres forekomster i et korpus. Det skal fremhæves, at de idiompar, der diskuteres i det følgende, er selektivt valgte eksempler, der primært skal tjene det formål at give bud på og perspektivere de mange spørgsmål og komplikationer, der opstår ved kontrastive undersøgelser af denne art. De danske idiomeksempler stammer alle fra "mine" data og der findes belæg for de islandske idiommer i Jón G. Friðjónssons og/eller Jón Hilmar Jónssons ordbøger. Hertil kommer så min egen sprogfornemmelse for denne del af ordforrådet på mit modersmål. I det følgende diskuteres og sammenlignes disse eksempler ud fra deres betydning, ikonografi og form. En nærmere sammenligning mht. fx brug og stil ville kræve en yderligere dybdeborning bl.a. vha. korpusundersøgelser.

Helt ækvivalente idiommer

I arbejdet med idiommerne kan man finde mange eksempler på idiompar, som ækvivalerer på såvel indholds- som udtrykssiden, og hvor der kan konstateres den samme ikonografi jf. følgende eksempler:

Dansk	Islandsk
<i>bryde isen</i>	<i>brjóta ísinn</i>
<i>have mange jern i ilden</i>	<i>hafa mörg járn í eldinum</i>
<i>holde sig på måtten</i>	<i>halda sér/(sig) á mottunni</i>
<i>lukke øjnene for ngt.</i>	<i>loka augunum fyrir e-u</i>
<i>lægge ngt. på hylden</i>	<i>leggja e-ð á hilluna</i>
<i>lægge sidste hånd på ngt.</i>	<i>leggja síðustu hönd á e-ð</i>
<i>sætte ngn. stolen for døren</i>	<i>setja e-m stólinn fyrir dyrnar</i>

Tabel 1. Helt ækvivalente idiompar

Oftest støder man på idiompar, som ækvivalerer på indholdssiden og som har en mindre formvariation, fx bøjningsmæssige forskelle. Eksempelvis kan nævnes variation mht. bestemthedsbøjning *være i den syvende himmel* – *vera í sjöunda himni* (med artikel på dansk og uden artikel på islandsk), forskelligt køn (genus) jf. *gå over strengen* – *fara yfir strikið* (fælleskøn på dansk og intetkøn på islandsk), og usammensat substantiv over for sammensat substantiv fx *storm i et glas vand* – *e-ð er eins og laðeins vindur/(stormur) í vatnsglasi*. Andre former for variation kan dreje sig om ordstilling eller syntaks og forskelle mht. præpositioner jf. tabel 2.

Dansk	Islandsk
<i>der er løbet meget vand i stranden siden ngt.</i>	<i>síðan hefur/er runnið mikið vatn til sjávar</i>
<i>i lyset af ngt.</i>	<i>í ljósi e-s</i>
<i>ryste ngt. ud af ærmet</i>	<i>hrista e-ð fram úr erminni</i>
<i>ngt./ngn. er en torn i øjet på ngn.</i>	<i>e-ð er e-m þyrnir í augum</i>
<i>træde ngn. over tærne</i>	<i>troða e-m um tær</i>

Tabel 2. Ækvivalente idiommer – variation mht. præpositioner

I det første eksempel har det danske idiom præpositionen *i* (stranden), hvor det islandske har *til* (sjávar, dvs. genitiv af *sjór* – *hav*). Her er der også tale om variation mht. syntaks, nemlig forskellig ordstilling. I det andet eksempel har det danske idiom præpositionen *af*, hvor der ikke forekommer præposition i det tilsvarende islandske idiom (til gengæld genitivbøjning). På dansk ryster man noget *ud af ærmet*, men på islandsk *fram úr erminni*. I idiomparret *ngn./ngt. er en torn i øjet på ngn.* – *e-ð er þyrnir í augum e-s* forekommer præpositionen *på* i det danske idiom, hvor der ingen præposition findes i den islandske pendant (også her er der tale om genitivbøjning).

Mht. idiomparret *træde ngn. over tærne* – *troða e-m um tær* er der tale om variation mht. præpositionerne *over* og *um*.

En anden form for variation mht. i øvrigt helt ækvivalente idiompar er leksikalsk variation. Her kan det dreje sig om den samme betydning, uden at der dog er tale om helt tilsvarende ord, dvs. ord der har den samme historiske stamme, som det er tilfældet med eksemplerne i tabel 1.

Dansk	Islandsk
<i>holde hovedet højt</i>	<i>bera höfuðið hátt</i>
<i>redde ansigt</i>	<i>bjarga andlitinu</i>
<i>vende ngn./ngt. ryggen</i>	<i>snúa baki við e-m/snúa við e-m bakinu</i>
<i>ikke vige/rokke en tomme</i>	<i>ekki gefa tommu eftir</i>

Tabel 3. Ækvivalente idiompar med synonymvariation.

Hvis man ser på ordmaterialet i idiomparrene i tabel 3, kan man konstatere, at der er tale om synonyme udtryk. På dansk findes både verberne *holde* og *bære* og på islandsk verberne *halda* og *bera*. I det første idiompar hedder det *holde hovedet højt*, men i den islandske pendant *bera höfuðið hátt*. På dansk findes både verberne *redde* og *bjærge*, hvilket hedder *bjarga* og *redda* (dansk låneord) på islandsk. I idiomet *redde ansigt* forekommer *redde*, men *bjarga* i det modsvarende islandske idiom. I islandsk findes både udtrykkene *hryggur* og *bak*. I det danske idiom *vende ngn./ngt. ryggen* forekommer substantivet *ryg*, men i den islandske pendant forekommer synonymet *bak*. På islandsk findes udtrykkene *gefa eftir*, jf. *give efter* på dansk og *víkja*. I det danske idiom forekommer verberne *vige* eller *rokke* og i den islandske pendant *give efter*.

En anden type leksikalsk variation angår idiompar, som består af ækvivalente udtryk, men som ikke har den samme stamme og derfor ikke er transparente på samme måde, som det er tilfældet med idiomerne i tabel 1, 2 og 3. Som eksempel kan nævnes idiomparrene i tabel 4. Substantivet *frugt* har samme betydning som *ávöxtur* på islandsk, *nerve* hedder *taug*, verbet *kaste* betyder det samme som *varpa*, substantivet *klud* hedder *tuska* og *søm* betyder det samme som *nagli*. Det er interessant, at substantivet *hoved* har en betydning sammenfaldende med *höfuð* og *haus* (andet stilniveau) på islandsk. Substantivet *smæk* på dansk betyder et slag (med flad hånd) og på islandsk betyder *högg* det samme som udtrykket *slag*.

Dansk	Islandsk
<i>ngt. bærer frugt</i>	<i>e-ð ber (ríkulegan)ávöxt</i>
<i>gå ngn. på nerverne</i>	<i>e-ð fer í (finu)taugarnar á e-m</i>
<i>kaste lys over ngt.</i>	<i>varpa (kasta)ljósi á e-ð</i>
<i>der er liv i kludene</i>	<i>það er líf í tuskunum</i>
<i>ramme hovedet på sømmet</i>	<i>hitta naglann á höfuðið</i>
<i>slå to fluer med ét smæk</i>	<i>slá tvær flugur í einu höggi</i>

Tabel 4. Ækvivalente idiompar med leksikalsk variation

Forskellige grader af ækvivalens

Som før nævnt viser forskningen (jf. Farø 2000a), at der kan være tale om en bred skala af forskelle og ligheder mht. idiominventaret i beslægtede sprog. I det foregående er der blevet vist eksempler på idiompar, som ækvivalerer helt eller i meget høj grad på såvel indholds- som udtrykssiden. I tabel 5 vises der eksempler på idiompar, hvor ikonografien ligner i meget høj grad og hvor betydning og brug er den samme.

Dansk	Islandsk
<i>dråben, der får bægeret til at flyde over</i>	<i>dropinn/kornið sem fyllir mælinn</i>
<i>få det forkerte/gale ben ud af sengen</i>	<i>fara öfugu megin framúr</i>
<i>ngt. går som varmt brød</i>	<i>e-ð rennur út/selst eins og heitar lummur</i>
<i>ikke videlane hvilket ben man skal stå på</i>	<i>vita ekki í hvora löppina/hvorn fótinn maður á að stíga</i>
<i>ramme plet</i>	<i>hitta (beint) í mark</i>

Tabel 5. Ækvivalente idiompar med næsten samme ikonografi

På islandsk findes substantivet *bikar*, som ækvivalerer med *bæger* på dansk. Ikke desto mindre er det "mælirinn" og ikke bægeret, der er fuldt. Man *træder* ud af sengen fra den forkerte side og får ikke det *forkerte* eller *gale ben* ud af sengen. Noget *går/sælges* som varme "lummur" (søde klatkager, der laves på panden) på islandsk og går ikke som *varmt brød*. På islandsk ved man ikke, på hvilket ben man skal *træde*, mens man på dansk ikke ved, hvilket ben man skal *stå* på. På dansk rammer man plet, men på islandsk er det "mark" ('mål'), man rammer.

Som før nævnt argumenterer Farø for, at idiommer kan ækvivalere på indholdssiden (dybdesemantisk), selv om de konvergerer på udtrykssiden (Farø 2000a: 75-82). Kontrastive undersøgelser af idiommer viser, at der kan være tale om forskellige grader af konvergens. I tabel 6 vises der eksempler på idiommer, som ækvivalerer på indholdssiden, men som konvergerer overfladesemantisk, dvs. mht. pålydende betydning.

Dansk	Islandsk
<i>gøre en myg til en elefant</i>	<i>gera úlfalda úr mýflugu</i>
<i>have hjertet (oppe) i halsen</i>	<i>vera með hjartað í buxunum</i>
<i>ngn./ngt. er helt/langt ude i hampen</i>	<i>e-ð er út í hött</i>
<i>ikke gøre en kat fortræd</i>	<i>gera ekki flugu mein</i>
<i>ikke hænge/vokse på træerne</i>	<i>vera (ekki) á hverju strái</i>
<i>ikke have salt til et æg</i>	<i>eiga ekki/naumast fyrir salti(nu) í grautinn</i>
<i>stå op med hønsene</i>	<i>vekja (rífa upp) hrafnana</i>
<i>vande høns</i>	<i>brynnna/vatna músun (yfir e-u)</i>
<i>være på trapperne</i>	<i>vera á næsta leiti</i>

Tabel 6. Forskellig ikonografi – næsten samme betydning

I eksemplerne i tabel 6 er der i alle tilfælde tale om forskellig ikonografi, men ikke desto mindre er idiomparrenes dybdesemantiske betydning stort set den samme.

Dette falder i tråd med Farø (2000a: 63), som argumenterer for, at der kan foreligge interlingvale idiompar, selv om der ikke er tale om formelle eller helt tilsvarende ikonografiske overensstemmelser. I det første eksempel drejer det sig om at gøre noget ubetydeligt til en stor sag. I begge tilfælde er det myggen, der tegner billedet på det ubetydelige. I det danske idiom gøres myggen til en elefant, i den islandske pendant til en kamel. På dansk har man hjertet (oppe) i halsen, når man er bange, men på islandsk har man det i bukserne. Pendanten til idiomet *helt/langt ude i hampen* er *út í hött*. *Höttur* kan betyde 'himmel' eller 'bjergtinde'. I idiomparret *ikke gøre en kat fortræd – gera ekki flugu mein* drejer det sig om en kat på dansk og en flue på islandsk. Det, som er sjældent på dansk, *hænger/vokser ikke på træerne*, men på islandsk er det ikke 'på hvert strå'. Ligeledes findes det, der er almindeligt, på hvert strå. Modspilleren til *ikke have salt til et æg* er 'ikke have salt til grøden'. Pendanten til idiomet *stå op (være oppe) med hønsene* er at 'vække ravnene'. Når man græder, taler man om at *vande høns* på dansk, hvor man i den islandske parallel 'vander mus'. Ikonografien i idiomet *være på trapperne* drejer sig antagelig om trapper til et hus eller en lejlighed. På islandsk befinder man sig på den nærmeste høj eller forhøjning (i landskabet).

I det foregående er der blevet hentet eksempler på idiompar, hvor der, omend i forskellig grad, er tale om ækvivalens. Dette er dog ikke ensbetydende med, at der altid findes en partiel eller helt ækvivalent modspiller i forbindelse med idiommer på sprogparret dansk-islandsk. Som eksempler på idiommer uden ækvivalens kan nævnes:

- *trække i nødbremsen*
- *komme ind med firetoget*
- *ngt. kører på skinner*
- *der går ged i ngt.*
- *have en høne at plukke med ngn.*
- *ngt. koster det hvide ud af øjnene*
- *ikke være den skarpeste kniv i skuffen*
- *(ikke) være en/nogen ørn til ngt.*
- *være på vulkaner*
- *skyde papegøjen*

De tre første af idiommerne knyttes til tog, dvs. et transportmiddel, som ikke findes i Island. Selv om såvel ørne som vulkaner er en del af Islands natur, findes der ikke pendant til idiomet *(ikke) være en/nogen ørn til ngt.* og ej heller til idiomet *være på vulkaner*.

Lumske ligheder (falske venner)

En lille, men ikke ubetydelig type idiompar, udgør den gruppe, der ofte kaldes 'lumske ligheder' eller 'falske venner'. Her drejer det sig om 'pseudo-idiompar', hvor der er tale om konvergens på udtrykssiden og mht. pålydende betydning men divergens på indholdssiden. Eksempelvis kan nævnes idiomet *trække (hale, hive) torsk*

i land over for idiomet *draga ýsur* (trække kullere), hvilket betyder at *blunde* eller *døse*, men som bekendt betyder idiomet *trække torsk i land* at snorke højlydt. Ifølge Farø (2000a: 52) er der særlig grund til at være på vagt i forbindelse med evt. sammenfaldende overfladesemantik, dvs. pålydende betydning.

Idiomerne er en del af såvel talt som skrevet sprog. Og der hersker ingen tvivl om, at anvendelsen af idiomerne har en stilistisk effekt. Dette betyder, at der er særlig grund til at være opmærksom på, hvilke teksttyper og stillag det drejer sig om, idet der kan være visse konnotationer forbundet med forekomsten af idiomerne. I forbindelse med dansk og islandsk er der særlig grund til at være på vagt over for brugen af fælles idiommer af gammel oprindelse. Dette hænger sammen med, at man ofte støder på enkelte gloser og fraser, som stadigvæk bruges i islandsk hverdagsprog, men som forekommer gammeldags på dansk. Ifølge Farø (2000b: 186) er det fx ikke ligegyldigt om man siger *rose* eller *hæve ngn. til skyerne*, idet der er tale om forskelligt stilistisk niveau. Således er anvendelsen af *rose* nutidigt, hvorimod *hæve* er noget arkaisk. Idiomet *hefja til skýjanna* findes på islandsk og der er bestemt intet arkaisk ved at anvende det i daglig tale.

Idiomer – indlæring og kommunikation på dansk

Meget tyder på, at der findes et idiomfællesskab mellem dansk og islandsk, jf. de eksempler der er blevet fremhævet i denne artikel (se tabel 1-6). På nuværende tidspunkt er det dog uklart i hvor høj grad det idiomatiske fællesskab eksisterer. Nærmere viden herom kunne have afgørende betydning for islændingenes indlæring og brug af dansk, idet den kunne bruges i forbindelse med ordbogsarbejde, samt til udarbejdelse af sprogteknologiske værktøjer og undervisningsmidler. Det fremgår af eksemplerne, at der kan være tale om påfaldende lighed mellem idiommer på dansk og islandsk, mens der i andre tilfælde er større eller mindre formelle, ikonografiske eller leksikalske variationer. Ved reception på et fremmedsprog vil man gå fra udtryk til indhold. Når det drejer sig om forståelse af helt ækvivalente idiommer på kilde sproget og målsproget, er receptionen ofte uproblematisk. Det gælder især afkodning af idiomerne i skrevne tekster. Det samme gælder afkodning af idiommer, hvor der er tale om mindre leksikalske forskelle fx i form af synonymvariation (se tabel 3). Når det drejer sig om idiompar med partiel ækvivalens, fx når overfladesemantikken divergerer, kan idiomerne være svære at afkode. Det er dog afgjort sværest at afkode de idiommer, hvor der slet ingen ækvivalens findes, dvs. hvor idiomet ikke findes på udgangssproget. Selvom sprogbrugerne forstår samtlige udtryk, som idiomerne består af, kan de være svære at afkode, hvis ikke man kender motivationen for ikonografien og dermed den samlede overførte betydning. Som eksempler på denne type kan nævnes idiomerne, *få/trække kunder i butikken*, *have meget om ørerne*, *der går ged i ngt.* og *være på vulkaner*. En islænding, som ikke er bekendt med idiomet *være på vulkaner*, kunne umiddelbart danne den hypotese, at frasen skulle forstås bogstaveligt, som en regulær kollokation, dvs. at man faktisk befandt sig på en vulkan. Hvis man havde anelser om, at frasen skulle forstås overført ville man

antagelig tro, at betydningen havde noget med en farefuld situation at gøre; at man befandt sig på gyngende grund! I forhold til hel-idiomerne er semi-idiomerne formodentlig lettere at afkode, idet deres betydning delvis fremgår af de enkelte deles betydning, hvilket ikke er tilfældet med hel-idiomerne. I de tilfælde, hvor det drejer sig om pseudo-idiompar (lumske ligheder), er afkodningen også problematisk, idet man kan være tilbøjelig til at danne den hypotese, at idiomparrenes overflade- og dybdesemantik ækvivalerer.

Af flere grunde er idiomerne mest problematiske i forbindelse med produktion på målsproget – det være sig i skrift eller tale. Som før nævnt viser korpusundersøgelser, at idiommer er en del af sprogbrugen både i skrift og tale. De lader til at have en stilistisk effekt og forekomme oftere i visse typer af tekster eller tekstdele, fx overskrifter, sportsreportager og reklamer, end i andre. Da formålet med undervisningen er, at eleverne opnår en alsidig kommunikativ kompetence, herunder leksikalsk kompetence på dansk, er det vigtigt, at de kommer til at beherske idiomatiske udtryk ligesom andre fraser. Mange forskere har påpeget, at det netop er forekomsten eller fraværet af idiommerne, der er røber, hvor godt eller mindre godt en ikke-modersmålstalende mestrer målsproget. Mens den sikre brug af idiomatiske udtryk vidner om en yderst kompetent sprogbruger, røber fraværet af idiommerne en ringere beherskelse af målsproget.

Beherskelsen af idiommer og andre fraser bliver også anset for at have en anden kommunikativ funktion. Pawley og Syder (1983) har argumenteret for, at en spontan brug af idiommer og andre fraser er afgørende for *fluency* på målsproget. De påpeger, at sprogbrugerens mentale energi i talesituationer er yderst begrænset og i den sammenhæng spiller beherskelsen af et kontinuum af faste helheder og forskellige fraser, herunder idiommer en stor rolle som 'sproglige heller'. De faste udtryk, der udgør den ikke-kreative del af sprogproduktionen giver sprogbrugeren hvilepunkter og mulighed for at koncentrere sig om andre sider af sprogbrugen, hvilket bidrager til en større grad af fluency. Jo flere faste udtryk sprogbrugerne mestrer, desto mere sandsynligt er det, at de kan udtrykke sig flydende på målsproget. I fremmedsprogundervisningen er det vigtigt også at arbejde med denne del af ordforrådet (Henriksen 1999).

I undervisningssammenhænge, hvor eleverne kun i mindre grad er i direkte kontakt med målsproget, vil de være tilbøjelige til at tage udgangspunkt i deres modersmål, når de udtrykker sig på målsproget. Hvis de vil udtrykke et idiom, der har en helt ækvivalent pendant på målsproget (se eksempler i tabel 1), er der gode muligheder for at finde frem til den idiomatiske ækvivalent. I de tilfælde, hvor det drejer sig om mindre afvigelse, fx formelle eller leksikalske, kan det være svært at finde frem til den korrekte formulering. Det allersværeste er dog at finde frem til idiommer på målsproget som ikke har en pendant i kildesproget. Her kan der være tale om idiommer, som ofte forekommer i hverdags sproget fx *ngt. koster det hvide ud af øjnene*, *tale med store bogstaver*, *være helt fremme i skoene* og *tænke ud af boksen*. Det er vigtigt for fremmedsprogstalende at beherske denne del af det almindelige ordforråd såvel receptivt som produktivt. Derfor må undervisning i idiommer tilgodeses i sprog-

undervisningen. I forbindelse med indlæring og brug af idiommer spiller ordbøger og andre leksikografiske værktøjer en helt afgørende rolle. Lad os afslutningsvis ganske kort diskutere disse uundværlige hjælpemidler.

Idiommer og leksikografiske værktøjer

I forbindelse med den receptive forståelse af idiommerne er det især den usuelle betydning, der volder problemer. Derfor er det vigtigt, at receptionordsbøger (L2-L1) indeholder udførlige semantiske forklaringer om idiomernes betydning. Ved reception har sprogbrugere en form at gå ud fra, dvs. de ved, hvilket idiom der giver dem problemer. Da idiommerne består af flere udtryk, der har en samlet betydning, der adskiller sig fra enkeltordenes betydning, kan det være tvivlsomt kun at bruge ét enkelt ord som opslagsord. Jón Hilmar Jónsson påpeger, at det er et problem, at struktureringen af mange ordbøger fører til en opsplittning af de fraseologiske enheder. Såfremt der indgår et eller flere substantiver i frasen vil det typisk være det første substantiv, der bruges som opslagsord. Hvis ikke det er tilfældet, vil det første verbum træde i dette forhold. Ifølge Jón Hilmar Jónsson kan der være god grund til at fremhæve evt. indholdsmæssige og funktionelle sammenhænge mellem de enkelte ord og det som ligger i frasen som helhed. I forbindelse med idiommerne kan verberne således have en større værdi som opslagsord end substantiverne (Jón Hilmar Jónsson 2003: 152-153). Af flere grunde er det ønskeligt, at idiommerne direkte er søgbare og tilgængelige for et umiddelbart opslag.

I forbindelse med reception af idiommerne vil de sprogbrugere, der behersker dansk på højt niveau, også have gavn af etsprogede ordbøger, herunder specifikke idiomordbøger, der er beregnet for danskere. Endvidere er tilgangen til et tidssvarende korpus af stor betydning for såvel receptiv som produktiv brug af målsproget.

Det er blevet udtrykt, at det må anses for at være et luksusproblem, hvorvidt fremmedsprogsbrugere er i stand til at udtrykke sig med idiommer eller ej. Argumenterne herfor er, at der altid kan findes andre muligheder for at aflevere ens budskab. Denne holdning strider imod teorierne om den kommunikative undervisning, idet idiommerne er en del af hverdags sproget. Selv om det er tvivlsomt, at ikke-modersmålstalende generelt kan komme til at beherske idiommerne produktivt på lige fod med modersmålstalende, er det ikke desto mindre vigtigt, at de så vidt muligt kan mestre denne side af leksikalsk kompetence. En anden grund til at lægge vægt på idiommerne er, at spontan brug af idiommer og andre fraser anses for at have afgørende betydning for sprogbrugers mulighed for at kunne udtrykke sig flydende på fremmedsproget (jf. Pawley og Syder 1983).

Udarbejdelse af leksikografiske værktøjer er en yderst påkrævet og samtidig udfordrende opgave, idet de kan fremme sprogbrugernes produktion på målsproget. Til forskel fra receptionen ved sprogbrugere som regel ikke, hvilket idiom de skal lede efter, når det drejer sig om produktion. I nogle sammenhænge har de måske en vag fornemmelse for idiommet og husker evt. nogle af de ord det består af. På grund af pladshensyn har traditionelle ordbøger som regel kun ét eller højst to opslagsord i

forbindelse med hvert idiom. Jón Hilmar Jónsson fremhæver, at i forbindelse med produktion i andetsprogssammenhæng, er det vigtigt at vælge centrale indholdsord som opslagsord for ordforbindelser, dvs. det ord, der udgør ordforbindelsens kerne og fungerer som logisk nøgle til den information, som sprogbrugeren er ude efter. I den forbindelse foreslår han en begrebsmæssig klassificering som en egnet tilgangsstruktur (Jón Hilmar Jónsson 1999: 70-71). Elektroniske idiomordbøger har den fordel, at de kan have fleksible søgemuligheder, idet man ikke behøver at begrænse oplysninger af pladshensyn. Således er det muligt at stille op med så mange opslagsord, som man finder ønskværdigt, herunder evt. begrebsmæssige nøgleord. Endvidere er det muligt at bidrage med andre brugeroplysninger fx om stilleje, pragmatiske oplysninger fx kommunikationssituation og adækvathed samt evt. kontrastive iagttagelser angående idiomernes betydning, grammatik eller brug. Erfaringen viser, at gode eksempler på typisk brug af idiomerne samt valensmønstre, kan være af afgørende betydning i fremmedsprogssammenhæng. Uanset om der er tale om traditionelle trykte receptions- eller produktionsordbøger eller bilingvale (tosprogede) elektroniske ordbøger, så ville grundige undersøgelser af idiomfællesskabet mellem islandsk og dansk være af uvurderlig betydning for idiomartiklerne.

Litteratur

- Auður Hauksdóttir 2001: *Lærerens strategier-elevernes dansk. Dansk som fremmedsprog i Island*. Nordisk Ministerråd (TemaNord): København.
- Auður Hauksdóttir: *Hvorfor undervises der i dansk i Island?* I: Auður Hauksdóttir, Jørn Lund og Erik Skyum-Nielsen (red.) 2005: *Ordenes slotte. Om sprog og litteratur i Norden*. Vigdís Finnbogadóttir Institut for Fremmedsprog: Reykjavík.
- Björg Ólínudóttir 2005: *Fluer i hovedet: sammenligning af danske og islandske idiom*. Upubliceret BA-opgave ved Islands Universitet: Reykjavík.
- Blöndal, Sigfús (1920-1924). *Íslensk-dönsk orðabók*. Prentsmiðjan Gutenberg: Reykjavík.
- Brink, Lars 2006: *Den fraseologiske terminologi*. I: *Nordiske Studier i Leksikografi* 8. København.
- Carter, Ronald 1998: *Vocabulary. Applied Linguistic Perspectives*. Routledge: London og New York.
- Coady, James og Thomas Huckin (red.) 1997: *Second Language Vocabulary Acquisition. A Rationale for Pedagogy*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Ellis, Nick C. 1997: *Vocabulary acquisition: word structure, collocation, word-class, and meaning*. I: Schmitt, Norbert og Michael McCarthy (red.): *Vocabulary, Description, Acquisition and Pedagogy*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Farø, Ken Hundewadt 2000a: *Dansk-tysk kontrastiv idiomatik. En empirisk baseret konfrontation af det moderne danske og tyske idiominventar*. Upubliceret speciale, Københavns Universitet.
- Farø, Ken Hundewadt 2000b: *Idiomatik i moderne dansk-tysk leksikografi*. I: *Hermes. Journal of Linguistics*. 25/2000.
- Farø, Ken (Hundewadt) 2003a: *Det ligger lige på tungen. Den danske fraseologi I: Mål og mæle* 3/2003.
- Farø, Ken (Hundewadt) 2003b: *Ordsprog i nutidsdansk: funktioner og problemer*. I: *98/Danske studier* 2003.
- Ken (Hundewadt) 2004a: *Hvornår går man over åen efter vand? Idiomatiske ækvivalensproblemer i leksikografi og leksikologi. Med dansk og tysk som eksempel*. I: *LecicoNordica* 11/2004.

- Farø, Ken (Hundewadt) 2004b: *Idiomer på nettet: Den danske idiomordbog og fraseografien* (<http://www.idiomordbogen.dk>) Center for Leksikografi, Aarhus Handelshøjskole 2003. Hovedredaktør Vibeke Vrang. Medredaktører: Lena Lund, Henning Bergenholtz og Jette Pedersen. Database og design: Richard Almind. I: *Hermes, Journal of Linguistics* 32/2004.
- Farø, Ken (Hundewadt) 2004c: *Omkring det grønne bord: Dansk-tysk idiomatik og forandring*. I: *Studier i Nordisk 2002-2003*.
- Farø, Ken (Hundewadt) 2005: *Én vind og skæv terrorist ... I: Danske Studier*. Hans Reitzel: København.
- Golden, Anne 1998: *Ordforråd, ordbruk og ordindlæring i et andrespråksperspektiv*. Ad Notam Gyldendal: Oslo.
- Henriksen, Birgit 1999: *Ordforråd og ordforrådsindlæring*. I: Holmen, Anne og Karen Lund (red.): *Studier i dansk som andetsprog*. Akademisk Forlag: København.
- Hatch, Evelyn og Cheryl Brown 1995: *Vocabulary, Semantics, and Language Education*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Hjorth, Ebba og Kjeld Kristensen (ledende red.) 2003-05: *Den Danske Ordbog*. Gyldendal og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab: København.
- Jensen, Anders Fogh 2001: *Metaforens magt. Fantasiens fostre og fornuftens fødsler*. Forlaget Modtryk: Århus.
- Jón G. Friðjónsson 2006: *Mergur málsins. Íslensk orðatiltæki. Uppruni, saga og notkun*. Mál og menning: Reykjavík.
- Jón Hilmar Jónsson 1999: *Fraseologiens plass i ordbøker for innvandrere*. I: *LexicoNordica* 6/1999.
- Jón Hilmar Jónsson 2003: *Fraseologien i forgrunnen – fraseologisk register som ledd i ordbokens tilgangsstruktur*. I: Svabo Hansen, Zakaris og Anfinnur Johansen (red.): *Nordiske studier i leksikografi* 6. Rapport fra konference om leksikografi i Norden i Tórshavn 21.-25. august 2001. Skrifter udgivet af Nordisk Forening for leksikografi. Skrift nr. 7. Tórshavn.
- Jón Hilmar Jónsson 2005: *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun*. JPV útgáfa: Reykjavík.
- Karker, Allan 1983: *Otte sprog i Norden*. I: Molde, Bertil og Allan Karker (red.). *Språkene i Norden*. Cappellen: Oslo.
- Lakoff, George og Mark Johnson 2002: *Hverdagens metaforer*. Hans Reitzels Forlag: København.
- Lund, Karen 1999: *Sprog, tilegnelse og kommunikativ undervisning*. I: Holmen og Lund (red.) *Studier i dansk som andetsprog*. Akademisk Forlag: København.
- Meara, Paul 1996: *The dimensions of lexical competence*. I: Gillian Brown et. al. (red.). *Performance and Competence in Second Lanugage Acquisition*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Nation, I.S.P. 2001: *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Nattinger, James R. og Jeanette S. DeCarrico 1997: *Lexical Phrases and Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Richards, Jack C. og Theodore S. Rodgers 2001: *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Ruus, Hanne 2004: *Det er da indlysende! Til det empiriske grundlag for den kognitive semantik*. I: Rathje, Marianne og Linda Svenstrup (red.). *Sprogpsykologi. Udvalgte kerneemner*. Museum Tusulanums Forlag: København.
- Røder, Allan 1998: *Danske talemåder*. Gads Forlag: København.
- Schmitt, Norbert og Michael McCarthy (red.) 1997: *Vocabulary: Description, Acquisition and Pedagogy*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Svensén, Bo 2004: *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Norstedts Akademiska Förlag: Stockholm.
- Pawley, Andrew og Frances Hodgetts Syder 1983: *Two puzzles for linguistic theory: nativelylike selection and nativelylike fluency*. I: Richards, Jack C. og Richard W. Schmidt (red.) *Language and Communication*. Longman: New York.
- Toftgaard Andersen, Stig 1998: *Talemåder i dansk. Ordbog over idiomer*. Munksgaard: København.

